

Stelt u zich voor...

Stelt u zich voor: u houdt van schaken en u woont een wedstrijd bij tussen twee grootmeesters. Een niet zo grote zaal, gedempt licht, gespannen stilte. Vooraan, door een sierkoord van de toeschouwers gescheiden, een kleine estrade. Rechts is een groot schaakbord vertikaal tegen de wand aangebracht waarop het publiek de wedstrijd kan volgen. Timman speelt met wit, Kasparov met zwart. Voor het bord, de wedstrijdlerider: smetteloos zwart pak, witte handschoenen, hogepriesterlijke uitdrukking. In het midden van de estrade, een kleine tafel bedekt met een groen laken. Daarop het schaakbord met, nauwelijks zichtbaar voor de toeschouwers, de stukken: een loper, een paard, de witte koningin. Aan weerszijden van het bord een klok die, zoals u weet, de tijd aangeeft waarover elke speler nog beschikt. De spelers zitten in Louis XV-armstoelen en lijken, zoals te verwachten was, gebiologeerd door het bord tussen hen. Het publiek bestaat uit kenners en neemt aandachtig alle details in zich op. Kasparov sluit zijn bijeengevouwen handen om zijn neus en trekt zijn wenkbrauwen op. Dat doet hij wel vaker, maar is het gebaar nu niet iets nadrukke-

lijker en een teken van twijfel? Timman schuift met zijn voetzolen over het vast tapijt, wrijft over zijn kin, haalt zijn andere hand uit zijn broekzak en doet een zet. Op het reuzebord verschuift de wedstrijdlerider het stuk: Paard f6! Timman heeft zijn klok stilgezet, werpt een blik op zijn tegenstander en leunt dan achterover. Uw buurman fluistert u een snelle kommentaar in het oor, u knikt, bestudeert dan het grote bord. Voorzichtig proevend komt u langzaam tot een min of meer volledig begrip van Timmans zet. U geniet. Van het doorzicht, het talent, de durf van de speler. Maar ook van uw eigen kennis, uw eigen vermogen tot begrip. U bent een matig schaker, maar uw toch niet onaardig inzicht in het schaakspel stelt u in staat deze strijd tussen grootmeesters in bijna al zijn nuances te appreciëren, bijna. Want een deel, en, als u eerlijk bent, een groot deel ontgaat u. Maar dat is geen bezwaar: u geniet minstens evenveel van het deel dat u ontgaat, te hoog reikt. In uw genieten is er plaats voor een deel 'nederige bewondering' én voor een groot deel emotionele opwinding wegens bijwonen van een geniaal gebeuren.

Wittgenstein Incorporated. Stelt u zich voor: een zeer sober, egaal uitgelicht decor (Sorgeloos): bordgroene panelen, een parketvloer, een strandstoel met armleuningen, een tweede stoel, een nauwelijks te onderscheiden beeldje aan één van de panelen (een Mariabeeldje?), achterin twee stroken wit papier. Een man komt op (Leysen). Hij blijft even staan zonder het publiek aan te kijken, maakt dan een gebaar als om een gedachte aan te zetten en zegt: "Stelt u zich voor."

Dit wordt een voorstelling in misschien wel de zuiverste betekenis van het woord: u moet zich iets voorstellen. U wordt daartoe uitgenodigd door een man in een dekor, die een tekst zegt. U concentreert zich op de tekst. Die geeft niet alleen de woorden van een personage (Wittgenstein) weer, fragmentarisch, met veel wit ertussen, maar bevat daarnaast ook een uiterst gedetailleerde neventekst, een minutieuze beschrijving van de ruimte, van Wittgensteins toehoorders, hun reacties en gebaren en van Wittgensteins eigen gedrag. Deze neventekst verrast u, niet omdat hij er is, maar omdat hij uitgesproken wordt, op de scène, door de man in

Dramaturgische aantekeningen

Bij de voorstelling Wittgenstein Incorporated heeft zowat alles de vorm van een proces. Ook de dramaturgische aantekeningen vonden hun neerslag in het programmaboekje, opgedeeld in diverse stadia. Neergeschreven op verschillende tijdstippen van het werkverhaal. Nu, na het beëindigen van de eerste reeks voorstellingen gaat de stroom van bedenkingen, het werken aan het produkt gewoon verder. Vandaar deze aantekeningen: we hernemen de oude en voegen er enkele nieuwe aan toe.

Wittgenstein Incorporated is een tekst van Peter Verburgt. Zoals de titel laat vermoeden is de hoofdpersoon in deze produktie de Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein (1889-1951) maar toch gaat het hier om iets anders dan om het simpelweg gestalte geven aan een personage op de scène, bij middel van een als monoloog geconstrueerde tekst.

Peter Verburgt schreef *Wittgenstein Incorporated* oorspronkelijk als een t.v.-script in opdracht van VPRO: zijn tekst bevat dan ook niet alleen een reeks replieken in de indirecte rede, t.w. camera- en regie-aanwijzingen, opmerkingen over Wittgensteins gedrag, details over het decor, beschrijvingen van toehoorders enz. Dit tekstpakket in de derde persoon maakt integraal deel uit van het stuk dat Johan Leysen speelt. Het uitgangspunt voor al deze associaties die Peter Verburgt in *Wittgenstein Incorporated* uitwerkte, waren de aantekeningen gemaakt door twee toehoorders tijdens colleges die Wittgenstein aan de univer-

siteit van Cambridge gaf.

Nochtans is dit stuk geen documentaire over de filosoof Wittgenstein. Zoals Jan Ritsema het uitdrukte, gaat deze voorstelling over 'gesteldheid en afwikkeling'. Het accent wordt gelegd op de situatie/de gesteldheid die Wittgenstein voor zichzelf creëerde om zijn denkwerk zo vruchtbaar mogelijk te laten verlopen; wat de filosoof doet, hoe hij op de toehoorders reageert enz.: het maakt alles deel uit van een soort voorbereidingsproces, net zoals bij een acteur die zich klaarmaakt om te gaan improviseren. Het denkwerk wordt uit deze gesteldheid zelf geboren. Wittgenstein bouwt zijn redeningen niet op vanuit vooraf bedachte constructies maar haalt ze a.h.w. uit de omstandigheden zelf tevoorschijn. Zoals de acteur vandaag vaak zijn vooraf vaststaande kennis of zijn professionele verworvenheden wegsmijt om tot essentie en eenvoud in zijn werk te komen, zo ontdekt ook de filosoof voorzichtig zijn gedachten van alle ballast die hem omgeven: de gedachten worden niet opgebouwd, maar 'afgewikkeld'. Er wordt bewust gestreefd naar de parallelle tussen de wijze waarop Wittgenstein zelf filosofie bedrijft en de manier waarop Johan Leysen aan dit proces gestalte geeft. Zowel in acteren als in denken wordt het gevecht geleverd tegen het cliché en voor het heroveren van de kracht van datgene wat zich hier en nu, op het moment zelf aandient. Filosoferen en acteren smelten samen in actieve passionale bezigheid. In zijn spel zoekt Johan Leysen tegelijkertijd naar het denken achter de filosofie en naar het spelen achter het acteren als systeem.

Het twijfelen, het op het moment beslissen, het zoeken naar betekenis achter de woorden zijn in dit proces belangrijker dan het etaleren van reeds lang beproefde zekerheden.

De echte Wittgenstein zei: "(Mijn) twijfels vormen een systeem." De Wittgenstein in het stuk zegt, (over één van zijn toehoorders): als hij redelijk was, zou hij op zijn minst twijfelen".

Hoe abstract dit alles moge klinken, toch is *Wittgenstein Incorporated* geen op de scène voorgelezen filosofie, maar een levende speelbare tekst. Wittgenstein is een concreet personage. Als we het woordenboek erop naslaan vinden we bij het woord 'incorporated': nauw (in één lichaam verenigd), belichaamd, zich tot één lichaam verenigend. Johan Leysen speelt voortdurend de twee elkaar versterkende zijden van eenzelfde identiteit: die van Wittgenstein en van zijn observerend alter ego, die van de filosoof en van de acteur, die van de meester en van de leerling.

II. Kijkend naar enkele repetities van *Wittgenstein Incorporated*. Een tweede stadium in het omschrijven van waarover/waarom het in feite gaat.

1. Eigenlijk zit alles al in de eerste zin verrat: in de uitnodiging die de acteur Johan Leysen tot het publiek richt: "Stelt u zich voor. Een kamer. Hoog, groot en statig..." enz, een uitnodiging om hem te volgen in een beschrijving, het solliciteren naar een activiteit en naar een aandacht, een invitatie zo oud als het theater zelf. "Think, when we talk of horses, that you see them, printing their proud hoofs i' the receiving earth" (William Shakespeare, inleidend koor tot *King Henry V*).

2. De man die voor ons op het toneel staat wordt gedreven door een passie. De passie van het observeren, het verlangen heel precies te vertellen hoe het eraan toeging toen Wittgenstein zijn colleges hield. Zijn zorgvuldigheid en nauwkeurigheid verraden veel warmte en liefde